

Biblioteka
INCUS

TIM *press*

Biblioteka INCUS

Razumijemo li životinje?

Filozofijski pristup

Lars Fr. H. Svendsen

Naslov izvornika

Å FORSTÅ DYR

Filosofi for hunde- og katteelskere

© 2018 Kagge Forlag AS

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14;

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-8075-56-8

Objavljivanje ove knjige financijski je potpomogla
NORLA, Norwegian Literature Abroad.

Lars Fr. H. Svendsen

Razumijemo li životinje?

Filozofijski pristup

S norveškoga preveo
Mišo Grundler

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

Uvod	7
Wittgensteinov lav i Kafkin majmun	11
Jezik	17
Kako proniknuti u životinjsku svijest	25
Ljudsko obličje	35
Čitanje misli	45
Inteligencija	57
Kroza zrcalo, u zagonetki	67
Vrijeme	71
Može li se životinje <i>razumjeti</i> ?	77
Okoliš	85
Kako je biti životinja	91
Pas	97
Mačka	109
Hobotnica	119
Usamljenost i žalost	125
Imaju li životinje moral?	133
Ljudi i druge životinje	141
Prijateljstvo	151
Zahvale	155
Bilješke	157

Posvećeno Kari Händler Svendsen
(25. veljače 1944. – 17. listopada 2017.),
koja me naučila kako razumjeti životinje.

UVOD

Svatko tko ima kućnog ljubimca pita se kako ta životinja doživljava svijet oko sebe, to jest kako pas ili mačka shvaćaju svoje postojanje u svijetu. Nijedan pas ni mačka nemaju napisanu autobiografiju u kojoj nam to objašnjavaju. Kad ugledam losa, lisicu ili zeca na šumskoj stazi i ta me životinja pogleda, poželim znati kako me ona doživljava. Kad u dokumentarcima vidimo orla kako leti, kita ubojicu kako pliva ili hobotnicu kako se kreće morskim dnom, zapitamo se kako bi bilo zaviriti u svijest tih životinja. Američki biolog Stephen Jay Gould tako piše: „O, da mi je jedna minuta – samo jedna minuta – pod kožom tog stvorenja. Da se spojim na samo šezdeset sekundi s umom i misaonim aparatom toga drugog bića, otkrio bih ono što prirodoslovci nastoje odgonetnuti oduvijek.“¹ To je, kao što Gould sa žaljenjem zaključuje, nemoguće. Možemo se jedino služiti indirektnim pristupom, proučavati ta bića izvana i pitati se kako bi bilo gledati svijet iz perspektive npr. orla, kita ubojice ili hobotnice.

Za početak treba reći da ovo nije knjiga o životinjama, nego o ljudima. I mi ljudi smo životinje, no imamo osobine koje druge životinje nemaju. Ova knjiga bavi se mogućnostima koje mi ljudi imamo za razumijevanje drugih životinja. Pokušaj je to predstavljanja amaterskog pogleda na životinje, a želim istaknuti da je amaterski pristup životinjama jednako vrijedan i pronicljiv kao i

znanstveni. S tim na umu, i amater može mnogo naučiti iz znanstvenih otkrića. Ako želite razumjeti životinje, pomaže ako primjerice znate nešto o njihovoj evolucijskoj povijesti. Znanstvena objašnjenja olakšavaju razumijevanje. U ovoj je knjizi stoga sadržano mnogo znanstvenog materijala. Amater je, prema rječničkoj definiciji, zaljubljenik, a pristup zaljubljenika može otkriti ono što distanciran pristup ne može shvatiti. Njemački filozof Martin Heidegger protivio se tvrdnji da je ljubav slijepa; naprotiv, on je smatrao da nam ljubav omogućava da *vidimo* ono što nam je nevidljivo kada nismo zaljubljeni.²

Moje polazište u ovoj knjizi može se, dakle, povezati uz jedan određeni filozofijski pravac, a to je hermeneutika. Pod „hermeneutikom“ misli se, jednostavno rečeno, na filozofijski nauk o razumijevanju različitih fenomena. To se možda doima neobičnim onima koji su upoznati s tom filozofijskom tradicijom, jer ona tipično isključuje životinje iz sfere razumijevanja i tvrdi da se životinje može samo objasniti, ne i razumjeti. Jedan od ciljeva ove knjige je i životinje podvrgnuti teorijskom tumačenju iz kojega su tradicionalno bile izostavljene.

U istraživanjima mentalnog života životinja, čimpanze i drugi primati disproporcionalno su zastupljeni. Psi i mačke daleko su manje zastupljeni, premda o njima postoji opsežna literatura. U ovoj knjizi bit će puno više govora o mačkama i psima, jer oni su većini nas najbliži u svakodnevnom životu. Čimpanze nam genetski i evolucijski jesu najbliže, no rijetko tko kod kuće ima čimpanzu, što je sreća i za ljude i za čimpanze. Mnogo više istraživača mačaka i pasa može se pohvaliti da imaju sve prste na broju nego što je to slučaj s istraživačima čimpanzi. U ovoj knjizi iznosim zapažanja o svojim mačkama i psima iz jednostavnog razloga što o životinji najviše naučimo tijekom

WITTGENSTEINOV LAV I KAFKIN MAJMJUN

„Čak i kad bi lav mogao govoriti, ne bismo ga mogli razumjeti.“⁴ Ova izjava austrijskog filozofa Ludwiga Wittgensteina nedvojbeno zvuči čudno. Kad bi neka životinja mogla govoriti, većina nas vjeruje da bismo je razumjeli. Lav bi nam tada mogao reći kako je biti lavom, umjesto da izvlačimo zaključke iz njegova ponašanja. Što je Wittgenstein želio reći tom izjavom? Kakvim je jezikom taj lav trebao govoriti? Njemačkim? Engleskim? „Lavljim“? Ako je mislio reći da bi lav govorio „lavljim“, jezikom koji mi ne znamo, to bi značilo da ga ne možemo razumjeti. No isto tako mogao je reći: „Kad bi pripadnik plemena Masai govorio, ne biste ga mogli razumjeti“. Budući da ja ne govorim masajski jezik, ta tvrdnja stoji. No čini se da je Wittgenstein na umu imao nešto više od trivijalne tvrdnje da ne razumijemo jezik koji nismo učili.

On ustvari ističe jaz između ljudskog i životinjskog svijeta – jaz toliko dubok da bi međusobno razumijevanje bilo nemoguće, osim u teorijskom slučaju kad bi životinje govorile jezikom koji sadrži iste riječi i ima istu gramatiku kao, na primjer, norveški. Nikada nisam susreo životinju koja zna govoriti, ako pod time mislimo na ljudski govor, iz jednostavnog razloga što nijedna druga životinja ne razgovara na ljudski način. S druge strane, sve životinje razgovaraju kad ih pokušam razumjeti, no u tom slučaju ja govorim umjesto njih. Mi, ljudi, neizbježno nastojimo

iskazati razumijevanje putem jezika. Ja razgovaram i sa životinjama. Ne zato što živim u uvjerenju da one razumiju moje rečenice kao ljudi, nego jer je to način na koji komuniciram i čini se da svojim rečenicama uspijevam *nešto* prenijeti, makar to nešto bilo neodređeno raspoloženje ili jednostavna naredba.

Ako Wittgenstein svojom formulacijom želi naglasiti fundamentalnu razliku između ljudi i životinja, postavlja se pitanje na čemu se ta razlika temelji i kada je nastala. Što ako ja kažem: „Da je neandertalac mogao govoriti, ne bismo ga razumjeli“? U tom slučaju većina bi smatrala da bismo neandertalca, da je znao govoriti, mogli razumjeti. Vrlo vjerojatno bismo to biće kategorizirali kao „čovjeka“. Neandertalci su se, međutim, uvelike razlikovali od nas modernih ljudi, a među ostalim, imali su i veći mozak. Veći mozak omogućio im je da imaju bolji vid nego mi, no po socijalnoj inteligenciji vjerojatno se nisu mogli mjeriti s nama. Kada je, dakle, čovjek postao čovjekom? Od kojeg smo trenutka u povijesti evolucije čovjeka postali kadri kategorički ustvrditi „Kad bi X mogao govoriti, ne bismo ga mogli razumjeti“?

Kada pogledamo geometrijske crteže naših predaka iz posljednjeg ledenog doba, moramo priznati da ih razumijemo slabo ili nimalo.⁵ Što se tiče fantastičnih crteža bikova i drugih životinja, mislimo da ih razumijemo jer vidimo što prikazuju. No slabo razumijemo njihovo značenje budući da vrlo malo znamo o tome kakvu su ulogu imali u životu tih ljudi. Za 32 dosad otkrivena crteža geometrijskih likova uopće ne znamo što bi trebali predstavljati. Doživljavamo ih kao izričaje nekakvog značenja, ali *kakvog* značenja? Znamo vrlo malo o ljudima koji su stvorili te crteže; poznato nam je kako su se odijevali, lovili, svirali glazbala i pokapali svoje mrtve, ali ne znamo ništa o

ponašanju povezanom s upotrebom tih geometrijskih crteža. Kada bismo mogli putovati unatrag kroz vrijeme, vjerojatno bismo ih postupno počeli razumijevati kroz druženje s njima i upoznavanjem njihova načina života. Tada bismo otkrili i kakvu su ulogu ti crteži imali u njihovoj kulturi.

U objašnjavanju toga kako se ljudi iz različitih kultura međusobno razumiju Wittgenstein se poziva na „zajednički ljudski način djelovanja“.⁶ Postoje, međutim, osobine zajedničke ljudima i životinjama, koje omogućavaju svojevrsnu komunikaciju. No Wittgenstein naglašava i da se ljudi katkada zbog kulturnih razlika ne mogu nikako razumjeti, a pritom im neće nužno pomoći ni ako govore istim jezikom. Slično opasci o lavu, Wittgenstein je napisao:

Kažemo i za nekog čovjeka da nam je providan. Ali za to je razmatranje važno da jedan čovjek za nekog drugog može biti potpuna zagonetka. To se sazna kad se dođe u neku stranu zemlju s potpuno stranim tradicijama; pa i onda ako vlada jezikom te zemlje. Ne *razumijemo* ljude. (I ne zato što ne znamo što oni sami sebi govore.) Ne možemo se snaći s njima.⁷

Dijelom ćemo razumjeti te ljude, pogotovo u aktivnostima koje su nam zajedničke, no u neke aspekte njihova načina života nećemo uspjati proniknuti. Ne odnosi li se nešto slično i na životinje? Neke aktivnosti zajedničke su nama i lavovima, poput jedenja i spavanja, i te aktivnosti razumijemo. Možemo razumjeti i neke aktivnosti lavova koje nam nisu zajedničke. Nikada se nisam prikrao gazeli da bih zario zube u nju, ali nije mi teško razumjeti da bi lav to učinio. Možda bi stoga bilo bolje reći: „Kad bi lav mogao govoriti, ne bismo razumjeli *sve* što govori“. Ili: „Kad bi lav mogao govoriti, razumjeli bismo samo *djelomice*